

ву підтримку з боку держави, створити надійний кредитний механізм для фінансування таких проектів. У свою чергу, агропромислова інтеграція має стати одним із основних факторів підвищення економічних показників розвитку та зниження витрат виробництва. Адже лише економічно стійкі підприємства, що виробляють якісну конкурентоспроможну продукцію, можуть бути успішним учасником на ринку. Сьогодні, в Україні, інтеграційні процеси знаходяться на етапі розвитку, а тому потребують подальшого вивчення, вдосконалення та розвитку.

Література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, вільний. Назва з екрана.
2. No-Till – це система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukragroportal.com>, вільний. Назва з екрана.
3. Нестерчук Ю.О. Регіональні масштаби внутрішньо-господарської аграрно-промислової інтеграції / Ю.О. Нестерчук // Економіка АПК. – 2009. – №2.
4. Терещенко В.У Козацькому господарюють по-козацьки / В. Терещенко // Журнал «Пропозиція». – 2007. – №4.

УДК 631.115

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ

***Бабенко А.Г., д.е.н., професор, Тичина О.Л., к.е.н.,
Дніпропетровська державна фінансова академія***

Досліджуються напрями розвитку фермерських господарств як форми підприємництва в регіоні.

Directions of development of farms as business forms in region are investigated.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкового середовища приділяється увага підприємницькій діяльності в агропромисловому комплексі, зокрема функціонуванню фермерських господарств. Останні виробляють певну частку різних видів рослинницької та тваринницької продукції, здійснюють свою виробничу та економічну діяльність на основі розширеного відтворення.

Проте ряд напрямів усього виду підприємницької діяльності потребують більш глибокого і всебічного дослідження з метою виявлення ще не використаних резервів в цій сфері матеріального виробництва.

Подальший розвиток фермерських господарств пов'язаний з вирішенням важливих практичних завдань щодо збільшення обсягів виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції, підвищення економічної ефективності в аграрній сфері усіх регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підприємницької діяльності, економіки малого бізнесу в аграрному виробництві вивчалися багатьма вченими та фахівцями. Вагомий внесок в дослідження цієї проблеми внесли Саблук П.Т., Малік М.Й., Криворучко В.І., Макаренко П.М., Ма-

лік Л.М., Романова Л.В., Лупенко Ю.О. та інші автори, а їх окремі розробки подані в монографії «Основи аграрного підприємництва» [7]. В згаданій монографії знайшли обґрунтування та поглиблення теоретичні концептуальні положення подальшого розвитку підприємництва в аграрному виробництві. В роботі акцентується увага на орендних і акціонерних відносинах, кооперації та підприємницькій діяльності, а також розкриваються сукупність та значимість ризику, конкурентоспроможності продукції тощо.

В сучасних економічних словниках та в інших літературних джерелах трактується таке поняття як підприємництво. Його сутність: підприємництво (або бізнес) – ініціативна самостійна діяльність громадян або ж юридичних осіб, яка здійснюється на свій ризик і направлена на систематичне одержання доходу (прибутку) від реалізації товарів (послуг).

Існує також таке поняття як підприємницька здатність – це набір якостей, вмінь людини, що дозволяє краще використовувати ресурси, реалізувати новітні технології тощо.

Різні напрямки підприємницької діяльності в аграрному виробництві висвітлюються також в наукових працях таких дослідників як Бабиш М.М. [1], Бурлай А.П. [2], Гречкосій В.Д. [3], Грищенко О.В. [4], Костецький Я.І. [6], Дудчик О.Ю. [5], Месель-Веселяк В.Я. [8], Решитько Т.В. [9] та ін.

Разом з тим, доцільно продовжити економічні дослідження з різних аспектів підприємницької діяльності з врахуванням результатів аналізу на даному етапі формування та розвитку ринкової економіки.

Постановка завдання. Виявити основні тенденції, закономірності та резерви подальшого розвитку діяльності фермерських господарств на регіональному рівні – на прикладі Дніпропетровської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні всі правові відносини щодо створення, діяльності та припинення функціонування фермерських господарств регулюються Конституцією України, Земельним Кодексом, Законом України «Про фермерське господарство», а також іншими нормативними та законодавчими актами.

Нашим законодавством чітко визначено, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, що виявила бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих для ведення господарства.

Основна діяльність фермерських господарств здійснюється на умовах самоокупності. Це означає, що всі виробничі витрати господарство перекриває за рахунок власних доходів. Законом передбачено: фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний ризик підбирає своїх партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності.

Можна стверджувати, що для діяльності фермерських господарств у країні створена відповідна нормативно-правова база. Функціонують також

необхідні економічні умови для всіх товаровиробників продукції та різних форм господарювання, включаючи і фермерські підприємства.

Аналіз кількісних показників фермерських господарств Дніпропетровського регіону за останні роки свідчать про більш-менш стабільний їх розвиток.

Як видно з наведених цифрових даних таблиці 1 кількість фермерських господарств у 2009 році тут становила 3352 або ж 110,7 % в порівнянні з 2000 роком. За цей же період в господарствах площа сільськогосподарських угідь збільшилась а 1,5 рази, а обсяги виробництва валової продукції сільськогосподарства (в співставних цінах) зросли в 3 рази. Отже, простежується позитивна динаміка зростання наведених показників.

Таблиця 1

Показники фермерських господарств Дніпропетровської області

Показники	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Кількість фермерських господарств, одиниць	3027	3405	3431	3375	3371	3352
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	293,5	418,1	449,3	462,6	453,5	451,6
у т.ч. ріллі	288,7	411,1	442,9	456,8	447,9	446,3
Припадає сільгоспугідь на одне господарство, га	97	123	131	133	135	135
у т. ч. ріллі	95	121	129	132	133	133
Валова продукція сільського господарства (у співставних цінах), млн. грн.	158,3	368,5	428,5	325,6	567,6	473,8
у тому числі						
рослинництва	145,6	352,1	404,9	294,0	536,2	439,3
тваринництва	12,7	16,4	23,6	31,6	31,4	34,5
Питома вага фермерських господарств у виробництві валової продукції області, %	3,8	6,5	7,2	6,4	8,5	7,4

Як показує обстеження та проведений аналіз, діяльність фермерських господарств характеризується більш-менш стабільним їх розвитком.

На початок 2010 року виробничу діяльність здійснювали 3352 господарства, з них 3102 мали свої та орендовані сільськогосподарські угіддя.

Як показали наслідки групування фермерські господарства за своїм середнім розміром сільськогосподарських угідь поділяються наступним чином:

- до 50 га - (2098 господарств);
- 50 – 100 га - (345 господарств);
- 100 – 500 га - (463 господарств);
- 500 – 2000 га - (165 господарств);
- більш 2000 га - (31 господарство).

В даний час значна частина господарств (67,6 %) мають середній розмір земельних угідь до 50 га. В той же час в майже третині господарств роз-

мір земельних угідь коливається від 50 до 2000 га. Крім того, є також великі аграрні підприємства, в яких середній розмір земельних угідь становить більше 200 га.

Слід зупинитись також і на розвитку матеріально-технічної бази фермерських господарств. Показники наявності техніки за аналізований період зросли (табл. 2), проте ця проблема далека від вирішення.

Крім того, актуальною і невирішеною проблемою матеріально-технічної бази фермерських господарств є її укомплектування за рахунок мінітехніки. Адже на невеликих за розміром земельних угіддях нераціонально використовувати потужні трактори та іншу техніку, яка раніше експлуатувалась в умовах крупних технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

Таблиця 2

**Кількісні показники активної частини основних виробничих фондів у фермерських господарствах Дніпропетровської області
(на кінець року, одиниць)**

Найменування механізованих засобів	2000 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. (+ –) до 2000 р.
Трактори	2083	3515	3492	3430	+ 1347
Комбайни:					
зернозбиральні	435	848	872	847	+ 412
кукурудзозбиральні	11	44	44	38	+ 27
кормозбиральні	32	31	28	27	- 5
Бурякозбиральні машини	32	84	80	66	+34
Сівалки	1028	1761	1847	1854	+ 826
Жатки валкові	65	360	373	373	+ 308

Наявні технічні ресурси підприємств ще не повністю задовольняють потреби, адже на 100 гектарів ріллі припадає лише 0,8 трактора. На один зернозбиральний комбайн припадає 250 гектарів зернових культур. А тому необхідно зміцнювати матеріально-технічну базу, щоб забезпечувати виконання всіх механізованих робіт, включаючи і збирання врожаю, в оптимальні агротехнічні терміни.

Окремо слід зупинитись і на трудових ресурсах фермерських господарств. Як засвідчують офіційні дані статистичних органів чисельність працівників тут зменшилась з 11073 осіб в 2005 році до 9078 осіб в 2009 році. За цих умов обсяг виробництва дещо збільшився, що є важливою умовою зростання продуктивності праці в господарствах обстеженого регіону. Характерною особливістю є і те, що на фермерських землях приблизно четверта частина працівників – це жінки. Використання тут жіночої праці традиційно вкрай необхідне в галузях овочівництва, тваринництва тощо.

Разом з тим виникають окремі питання при вивченні цифрових даних щодо чисельності робочої сили. Достатньо навести такі дані Держкомстату України за 2006 р.: загальна чисельність працівників у фермерських господарствах країни складала 132 тис. осіб. У це число входять члени фермерського господарств – 57 тис. осіб, працівники, що працюють за трудовими уго-

дами – 41,1 тис. осіб, а також залучені на сезонні роботи – 33,9 тис. осіб. Таким чином, значна частина персоналу здійснює трудову діяльність без оформлення угод (контрактів) з керівниками фермерських господарств. А тому тут є питання щодо порушення трудового законодавства, адже частина працівників залишається соціально незахищеною. Така ситуація склалась в усіх областях України.

Виходячи із аналізу вищезгаданих кількісних показників, виникає необхідність визначення результативності діяльності фермерських господарств. У 2009 р. їх питома вага у виробництві валової продукції сільськогосподарства Дніпропетровської області складала лише 7,4%. У цілому простежується позитивна тенденція до зростання частки фермерського сектору у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції. Так, у 2009 р. питома вага фермерських господарств становила від загального обсягу області: по виробництву зерна – 25%, цукрових буряків (фабричних) – 20,2%, соняшника – 29,9%, картоплі – 28,7, овочів 29,5%. Значно меншими цифрами характеризуються питома вага тваринницької продукції. Так у загальних обсягах області частка окремих видів продукції у цей період була такою: м'ясо усіх видів (у забійній вазі) – 1,0%, молоко – 3,6%, яйця – 1,3, вовна – 4,8%.

У табл. 3 подані обсяги виробництва основних видів продукції, більшість яких мають тенденцію до зростання. Як показало узагальнення цифрових матеріалів, зростання валових зборів зерна досягнуто фермерами в основному за рахунок екстенсивних факторів, зокрема розширення (збільшення) посівних площ сільськогосподарських культур.

В 2009 році в фермерських господарствах Дніпропетровської області рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва становив 31,9%, з них продукції рослинництва 32,7, а продукції тваринництва 16,5%. В той же час в аналогічних підприємствах України окупність виробничих затрат була нижчою.

Таблиця 3

Обсяги виробництва рослинницької і тваринницької продукції в фермерських господарствах Дніпропетровської області (тис. ц)

Види продукції	2000 р.	2009 р.	2009 р. (+ –) до 2000 р.
Зерно	1573,1	5187,6	+3614,5
Цукрові буряки (на фабричні цілі)	438,1	61,0	- 377,1
Соняшник	773,5	2055,4	+1281,9
Картопля	2,1	125,0	+122,9
Овочі	42,2	143,6	+101,4
М'ясо усіх видів (у забійній вазі)	6,0	17,0	+11,0
Молоко	58,4	22,9	-35,5
Яйця, млн. шт.	234	9141	+8907

За результати фінансової діяльності за останні 5 років фермерські підприємства в цілому були рентабельними, хоча окупність ще недосягла оптимального рівня. А тому необхідно здійснювати господарські, організаційні та

технічні заходи щодо подальшого підвищення рентабельності виробництва до 45-50% і більше.

Для досягнення більш вагомих результатів господарювання необхідно, перш за все, привести в дію внутрішні резерви. Одним із них є вдосконалення структури посівних площ, освоєння науково обґрунтованих сівозмін. Структуру посівних площ, що склалась у фермерських формуваннях, можна характеризувати як нераціональну. Зокрема, соняшник займає 36,4% від усіх площ (при нормі 8-10%). Це призводить до порушення науково обґрунтованих сівозмін, зниження врожайності сільськогосподарських культур. Втрата тут прогнозована: приблизно 10% зменшення обсягів валового збору рослинницької продукції. В абсолютних цифрах недобір валової продукції складає щорічно 50-55 млн. грн. Не випадково, що в таких умовах ведення рослинницької галузі врожайність соняшнику коливалась за останні п'ять років в межах від 11,4 до 13,9 ц/га. А тому необхідно вжити комплексних заходів для скорочення посівних площ соняшнику до оптимальних розмірів та забезпечення зростання врожайності до 20-25 ц/га.

Другим резервом підвищення ефективності рослинницької галузі є зростання інтенсивного використання мінеральних добрив. Їх вноситься в ґрунт досить мало, адже хімкомбінати встановили на них занадто високі ціни. Хоча підвищити рівень ефективності родючості ґрунтів можливо також і за рахунок органічних добрив. Проте щільність поголів'я худоби у фермерських господарствах залишається досить низькою, а тому і можливості виробництва та внесення органіки також в даний час поки що обмежені. Проблему можна докорінно покращити за умов використання додаткових матеріальних стимулів зростання поголів'я худоби та птиці, зокрема державної цінової підтримки на поставлену на переробний комплекс високоякісну тваринницьку продукцію.

Висновки.

1. Для зростання економічної ефективності використання фермерських земель та всіх наявних ресурсів рекомендується широко використовувати новітні енергозберігаючі технології, досягнення науково-технічного прогресу, передового досвіду тощо. Потребують вдосконалення також і економічні відносини між державою і фермерськими господарствами (суб'єкти ринку), які повинні бути спрямовані на підвищення стимулів аграрних товаровиробників у подальшій інтенсифікації галузей, зростанні обсягів виробництва усіх видів сільськогосподарської продукції.

2. Відпрацювати систему державної фінансової підтримки фермерських господарств, спираючись на досвід країн цивілізованого ринку. Слід більш активно надавати державні кредити для будівництва житла, приміщень виробничого призначення, придбання техніки тощо. Потребує також докорінного вдосконалення ціновий механізм відносин між державними структурами і підприємствами агропромислового комплексу, щоб реально забезпечити ціновий паритет між містом і селом.

3. Забезпечити в фермерських господарствах запровадження науково обґрунтованих сівозмін, встановити оптимізацію структури посівних площ,

зокрема раціональне співвідношення між групами культур: зернові, технічні, овочеві та картопля; кормові. З цієї метою використати останні досягнення аграрної науки.

4. Потребує вдосконалення та докорінного зміцнення матеріально-технічна база фермерських господарств, особливо активна частина основних засобів виробництва. Це дозволить виконувати всі механізовані операції в кращі агротехнічні терміни та одержати додатковий економічний ефект.

5. Передбачається перспектива подальших розвідок з проблеми аналізу та вдосконалення підприємницької діяльності в аграрному секторі за рахунок розширення об'єктів дослідження в інших регіонах України.

Узагальнення особливостей діяльності фермерських господарств та інших підприємницьких структур сприятиме більш глибокому дослідженню та реалізації наукових обґрунтувань в сфері сільськогосподарського виробництва.

Література:

1. Бабич М.М. Сучасний стан та перспективи розвитку фермерських господарств на Миколаївщині // Економіка АПК. – 2001. – № 7. – С. 33-36.
2. Бурляй А.П. Організація та ефективність функціонування садівницьких, фермерських господарств: Автореферат дис.: канд. економ. наук. – Європейський ун-т. – К., 2006. – 20 с.
3. Гречкосій В.Д. Використання сільськогосподарської техніки у фермерських господарствах // Економіка АПК. – 2000. – №1. – с. 37-38.
4. Грищенко О.В. Фермерські господарства як форма аграрного бізнесу // Забезпечення ефективного функціонування (фермерських господарств). – Харків, 2000. – 53 с.
5. Дудчик О.Ю. Становлення та розвиток фермерських господарств // Становлення і розвиток малого бізнесу в регіоні: колективна монографія. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2008. – С. 107-116.
6. Костецький Я.І. Аналіз прибутку фермерської діяльності за міжнародними стандартами // Вісник ТАНГ. – 2002. – №6. – С. 197-202.
7. Малік М.Й., Зіновчук В.В., Лупенко Ю.О. та ін. Основи аграрного підприємництва // За ред. М.Й. Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001. – 582 с.
8. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – С. 74-104.
9. Решитько Т.В. Розвиток підприємництва на селі як засіб забезпечення зайнятості та самозайнятості сільського населення. – Мотивація та соціальний захист персоналу: монографія. – За загальною редакцією доктора економічних наук, професора А.Г. Бабенка. – Дніпропетровськ, ДДФА, 2011. – С. 321-332.